

4. Рішення Конституційного Суду від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>

5. Рішення Конституційного Суду від 1 квітня 2026 року № 3-р(II)/2026 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-26#n2>

Туляков Вячеслав Олексійович
доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Одеська
юридична академія», Член-
кореспондент Національної
академії правових наук України

ЮРИСДИКЦІЙНІ РОЗРИВИ ТА АЛГОРИТМІЧНІ ВИКЛИКИ МКС

Європейське кримінальне право (ECL) – сукупність норм і механізмів кримінально-правового характеру, що розробляються та імплементуються в межах Європейського Союзу. Включає директиви ЄС щодо криміналізації конкретних діянь (торгівля людьми, кіберзлочинність, корупція), механізми судової співпраці (Європейський ордер на арешт, спільні слідчі групи, замороження активів), а також інституційну інфраструктуру (Євроюст, ЕРРО - Європейська прокуратура). ECL не є самостійним кримінальним кодексом - це інтеграційний шар, що підсилює та уніфікує національні кримінально-правові системи держав-членів ЄС.

Міжнародне кримінальне право (ICL) – галузь міжнародного права, що встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність фізичних осіб за найтяжчі злочини міжнародного характеру: геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та злочин агресії. Інституційним ядром ICL є Міжнародний кримінальний суд (МКС), заснований на підставі Римського статуту 1998 року. На відміну від ECL і TCL, ICL діє через прямий міжнародний кримінальний суд і не потребує обов'язкової імплементации через національне законодавство – хоча й залежить від держав у питаннях передачі підозрюваних і виконання рішень.

Транснаціональне кримінальне право (TCL) – режим договірних міжнародно-правових зобов'язань, спрямованих на гармонізацію криміналізації злочинів, що перетинають державні кордони [1]: торгівля людьми, контрабанда мігрантів, відмивання грошей, корупція, кіберзлочинність. На відміну від ICL, TCL не створює міжнародних кримінальних судів і не передбачає прямої міжнародної кримінальної відповідальності. Натомість воно зобов'язує держави криміналізувати конкретні діяння у національному законодавстві та співпрацювати у правозастосуванні. Ключові інструменти TCL - Палермська конвенція і Палермський протокол, Конвенція ООН проти корупції, Директива ЄС 2011/36.

Палермський протокол (повна назва: Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї) - міжнародний договір 2000 р., прийнятий як доповнення до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермської конвенції). Протокол вперше закріпив універсальне міжнародно-правове визначення торгівлі людьми через тричленну формулу: акт (рекрутинг, транспортування, передача, прийом особи), засоби (сила, обман, зловживання вразливістю), мета (експлуатація). Протокол не потребує контексту збройного конфлікту і не встановлює порогів систематичності - що робить його операційно значно ширшим за відповідні норми Римського статуту.

I. МКС між архітектурою та реальністю.

Міжнародний кримінальний суд існує у стані постійної інституційної напруги. З одного боку - амбіція універсальної юрисдикції щодо найтяжчих злочинів, що «викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства». З іншого - операційна залежність від держав, які залишаються єдиними агентами реального правозастосування, передачі підозрюваних і виконання рішень. Ця напруга не є дефектом конструкції - вона є її фундаментальною характеристикою, вбудованою в Римський статут від самого початку [2].

Концептуальна рамка, запропонована Педро Кайейро щодо «периферійних юрисдикцій» і «відсутнього третього», дозволяє побачити МКС не як ізольований інститут, а як один із полюсів триполярної системи: ICL - ECL - TCL [3]. Кожен із цих режимів реагує на ті самі реальні явища - масові порушення прав людини, транснаціональну злочинність, примусове переміщення, корпоративне сприяння злочинам - але з різними інструментами, різними порогами і різними слабкостями. МКС, у цій системі координат, є режимом найбільшої символічної та юрисдикційної глибини - але й найвужчого операційного охоплення. Саме ця асиметрія між глибиною і шириною визначає сучасні виклики Суду.

II. Комплементарність як структурна напруга, а не технічний механізм.

Стаття 17 Римського статуту закріплює принцип комплементарності: МКС здійснює юрисдикцію лише тоді, коли держава «не бажає або не здатна» провадити переслідування [2]. На перший погляд, це елегантне розв'язання проблеми суверенітету: Суд не підміняє національні системи, а доповнює їх у крайніх випадках. На практиці, однак, комплементарність є полем постійного юрисдикційного конфлікту, а не технічним запобіжником.

Проблема перша - структурна: саме злочини, що потребують реакції МКС, найчастіше вчиняються за участі або за попустительства держави. Держава-порушник є одночасно первинним суб'єктом зобов'язання переслідувати і основним чинником, що унеможливує таке переслідування. Комплементарність у цьому контексті перетворюється не на механізм координації, а на структурний парадокс: саме там, де МКС

найбільш потрібен, держава найменш схильна «активувати» його юрисдикцію через власне добросовісне провадження.

Проблема друга - концептуальна: критерії «небажання» і «нездатності» є оціночними і залишають Суду значний простір для інтерпретації, який у свою чергу сприймається державами як посягання на суверенітет. Справи проти Лівії, Судану, ситуація з Афганістаном - усі вони демонструють, що межа між «комплементарним» і «замінюючим» МКС є предметом не юридичного тлумачення, а політичної боротьби [4].

Проблема третя, найменш видима, але можливо найважливіша: комплементарність побудована на припущенні, що національне і міжнародне кримінальне право говорять про одні й ті самі злочини однією мовою. Це припущення дедалі частіше виявляється хибним - і саме тут криється системний виклик, до якого ми повернемося в наступному розділі.

III. Контекстуальні пороги: де закінчується юрисдикція МКС і починається нормативний вакуум.

Римський статут встановлює суворі контекстуальні умови для кожної категорії злочинів. Злочини проти людяності вимагають «широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення» з елементом державної чи організаційної політики. Воєнні злочини вимагають nexus до збройного конфлікту і відповідності міжнародному гуманітарному праву. Злочин геноциду вимагає спеціального умислу знищення групи як такої [2].

Ця архітектура створює специфічний ефект: МКС є судом надзвичайно глибокої юрисдикції щодо обмеженого кола найтяжчих діянь - але ця глибина досягається за рахунок ширини охоплення. Там, де контекстуальні пороги не досягнуто, Суд юрисдикції не має - незалежно від масштабу реальної шкоди.

Найбільш показовим прикладом є торгівля людьми і примусове переміщення. Палермський протокол застосовує тричленну формулу «акт–засоби–мета» незалежно від контексту: не потрібен збройний конфлікт, не потрібна систематичність нападу, достатньо конвенційних елементів як таких [5]. Натомість Римський статут не містить торгівлі людьми як самостійної категорії злочинів проти людяності: вона може бути «вписана» у рамки поневолення, сексуального рабства або «інших нелюдських діянь» за статтею 7(1)(k) - але це непрямий і фрагментарний спосіб охоплення [2].

Наслідок цієї асиметрії є конкретним і людським: та сама фактична поведінка - масове переміщення населення з окупованої території з подальшою примусовою працею - може повністю відповідати критеріям TSL-режиму і водночас не досягати порогів юрисдикції МКС. Люди, що опиняються в цьому розриві, не є абстрактними правовими категоріями - вони реальні, і реальними є наслідки нормативного вакууму між режимами [3].

IV. Вертикалізація без суб'єкта: корпоративна безкарність і межі юрисдикції МКС.

МКС є частиною ширшої тенденції до вертикалізації міжнародного кримінального правосуддя. Запити на передачу підозрюваних, механізми замороження активів, зобов'язання держав щодо співпраці - усе це перетворює державу з суверена, що «надає люб'язність», на агента, що виконує юридичне зобов'язання [3]. Класична монополія на кримінальну юрисдикцію не скасовується - вона стає багаторівневою, конфліктною, розподіленою між рівнями без чіткої ієрархії.

Але ця вертикалізація має структурну межу: вона залишається анкерованою на індивіді як первинному суб'єкті відповідальності. МКС переслідує фізичних осіб - тих, хто «ефективно здійснює контроль або керує» державними чи організаційними діями. Корпорації, транснаціональні об'єднання, приватні військові компанії, воєнно-промислові структури - вони залишаються формально поза юрисдикцією Суду [4].

Це не випадкова прогалина, а свідоме архітектурне рішення 1998 року, прийняте в умовах конкретного дипломатичного балансу. Але реальність сьогодення суттєво відрізняється від реальності Римської конференції. Приватні корпорації беруть участь у воєнно-технічному забезпеченні конфліктів, фінансують операції, надають цифрову інфраструктуру для координації злочинних дій, управляють системами алгоритмічного рекрутингу і транспортування - і всі ці дії можуть мати наслідки, співмірні зі злочинами міжнародного характеру, залишаючись поза досяжністю МКС.

Ми вже раніше фіксували цю проблему: «зростання впливу штучного інтелекту, цифрових платформ і алгоритмічного менеджменту розмиває традиційні кордони кримінально-правової суб'єктності, ускладнюючи встановлення причинного зв'язку між людським умислом та автоматизованими процесами» [1]. Якщо злочинне рішення є продуктом корпоративної системи, а не ідентифікованої фізичної особи - традиційна модель командної відповідальності МКС дає збій на рівні самої доктрини.

V. Кейс-аналіз: постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року як діагностичний інструмент

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 р. у справі № 415/2182/20 є одним із найважливіших національних судових актів України у сфері кримінальної відповідальності за злочин агресії. Її архітектор - суддя Великої Палати, якого кваліфікаційна комісія особливо відзначила при відборі кандидата на міжнародну посаду, - здійснив те, що більшість національних судових систем досі не наважилася зробити: концептуально розмежував суб'єктний склад злочину агресії та воєнних злочинів.

Постанова визнала, що суб'єктом злочину агресії за ст. 437 КК України є лише «лідерський рівень» - особи, здатні фактично контролювати або визначати політичні чи військові дії держави. Рядовий учасник незаконного збройного формування не може бути засуджений за ст. 437 - він є суб'єктом воєнних злочинів, але не злочину агресії. Це концептуальний крок у

правильному напрямку, і він відповідає логіці ст. 8 Римського статуту [2]. Однак повної тотожності з міжнародним стандартом немає - і це визнають навіть ті, хто вітав рішення. Центр громадянських свобод, позитивно оцінивши постанову, водночас зафіксував принципово важливу ремарку: повна тотожність у визначенні суб'єкта злочину агресії за постановою Верховного Суду і за міжнародним правом відсутня.

Конкретна проблема полягає в наступному. Через конструкцію «змови» щодо агресії національне визначення суб'єкта злочину є ширшим за міжнародне: до сфери ст. 437 КК України потрапляють особи, яких МКС відносить виключно до суб'єктів воєнних злочинів, а не злочину агресії як такого [2]. Достатнім для кваліфікації за ст. 437 може бути «істотний вплив на процеси» - конструкція, яка дозволяє розтягувати суб'єктний склад донизу по командній вертикалі далі, ніж це передбачає Римський статут. Для МКС leadership crime - це буквально і невідступно: «effectively exercise control over or to direct the political or military action of a State or organization» (ст. 8 Римського статуту) [2]. Це не метафора і не орієнтир для тлумачення - це жорсткий кваліфікаційний поріг, без еластичності та без автономного розширення через національні конструкції.

Суддя-архітектор постанови є, за всіма ознаками, відмінним юристом. Але він є відмінним юристом іншої системи - тієї, де «змова щодо агресії» може мати ширший суб'єктний склад, де «істотний вплив» є достатнім для кваліфікації, де логіка кримінальної відповідальності будується на національних конструкціях, адаптованих до реальності воєнного часу. Ці конструкції є виправданими і функціональними у своєму контексті - але вони не є мовою МКС [4].

Як зауважує Г. Верле, доктрина командної відповідальності в ІСЛ вимагає не лише формального зв'язку підпорядкування, а й конкретної можливості запобігти злочину або покарати виконавця [4]. «Істотний вплив на процеси» за національною конструкцією і «ефективний контроль» за стандартом МКС - це не синоніми, і ця різниця є принциповою в кожному конкретному провадженні.

Комісія, відзначаючи цю постанову як позитивну рису кандидата, виявила - можливо, не усвідомлено - парадоксальну логіку: те, що є досягненням у національній системі, є одночасно діагностичним індикатором концептуальної відстані від міжнародного стандарту. МКС не відкидатиме такого практику голосно - він робитиме це тихо, ввічливо і непохитно, через щоденну практику колегіальних рішень, де «ефективний контроль» не допускає розширювального тлумачення через конструкцію змови.

Це і є помилка комісії: вона оцінювала постанову як свідчення знання міжнародного кримінального права - тоді як насправді вона є свідченням глибокого знання національного кримінального права з частковою проекцією на міжнародний стандарт. Різниця між цими двома речами є

принциповою - і саме вона визначає придатність кандидата до роботи в системі, де ця різниця має операційне значення щодня [3].

VI. Що потрібно ICL сьогодні: тенденції та нормативні пріоритети

Найбільш нагальним доктринальним завданням ICL є розширення концепції кримінально-правової суб'єктності за межі фізичної особи. Це не означає механічного перенесення концепції корпоративної кримінальної відповідальності з національних правових систем у міжнародний контекст - національні моделі надто різні і надто пов'язані з конкретними правовими традиціями.

Йдеться про щось складніше: про вироблення доктрини організаційної вини, яка дозволяє ідентифікувати кримінально значущий дефіцит контролю на рівні корпоративної структури незалежно від ідентифікації конкретного фізичного виконавця. Ми зазначаємо, що «визначення обсягу кримінальної відповідальності колективних суб'єктів потребує переосмислення меж вини, співучасті та контролю, а також узгодження національних підходів із міжнародними стандартами корпоративної відповідальності й принципом верховенства права» [1]. МКС не може далі ігнорувати цю потребу - не тому що це теоретично бажано, а тому що реальні конфлікти дедалі більше вчиняються корпоративними структурами, а не лише командирами з ідентифікованим умислом.

Другим пріоритетом є доктринальна робота з асиметрією між контекстуальними порогами ICL і операційною широтою TCL. Не йдеться про те, що МКС має відмовитися від власних порогів - вони мають легітимну функцію концентрації ресурсів на найтяжчих злочинах. Але Суд міг би розвивати доктрину, яка дозволяє читати TCL-ситуації через контекст злочинів проти людяності більш системно [6].

Зокрема, торгівля людьми в контексті збройного конфлікту і окупації могла б отримати більш розгорнуту доктринальну підтримку в практиці МКС - не як «нова юрисдикція», а як більш послідовне застосування вже існуючих категорій ст. 7 Римського статуту до реальних ситуацій, де TCL-елементи і ICL-контекст збігаються [5; 2].

Третій виклик - найбільш футуристичний, але вже операційно актуальний: доктрина командної відповідальності побудована на моделі ієрархічного людського управління, де командир «знав або мав знати» про злочини підлеглих. Ця модель дає збій в умовах алгоритмічного менеджменту, де рішення про рекрутинг, маршрутизацію або розподіл ресурсів може прийматися системою без ідентифікованого людського виконавця [1].

ICL потребує не відмови від доктрини командної відповідальності, а її розширення: стандарт «знав або мав знати» має бути адаптований до ситуацій, де «знання» реалізується через дизайн системи, а не через індивідуальну обізнаність. Той, хто розробляє або розгортає алгоритмічну систему управління, що систематично координує злочинні дії, несе

відповідальність через сам факт такого розгортання - незалежно від того, чи він «знав» про конкретний злочинний результат [7].

Нарешті, МКС потребує більш системної доктрини власного місця в триполярній системі ICL–ECL–TCL. Наразі ця взаємодія є переважно ситуативною: МКС реагує на конкретні ситуації, ECL розвиває власний нормативний простір, TCL функціонує як мережа договірних зобов'язань без центрального координатора [3; 6]. Жоден із режимів не розглядає інші як взаємодоповнювальні рівні одного нормативного проекту.

Це має конкретний операційний наслідок: справи, в яких TCL-елементи і ICL-пороги частково збігаються, не мають системного механізму координації між національними судами, що застосовують TCL через ECL, і МКС. Люди, ситуації яких потрапляють між режимами, залишаються без ефективного захисту - не через відсутність норм, а через відсутність архітектурної взаємодії між ними.

МКС стоїть перед викликами, які не є дефектами реалізації - вони є структурними характеристиками системи, що була розроблена в іншому нормативному і технологічному контексті. Комплементарність залишається полем конфлікту, а не координації. Контекстуальні пороги створюють нормативні вакууми, де реальні люди залишаються без захисту. Корпоративна безкарність є не винятком, а системним продуктом архітектури Римського статуту. Алгоритмічне управління ставить під сумнів саму доктрину командної відповідальності.

Кейс постанови Великої Палати від 28.02.2024 р. є більш ніж ілюстрацією однієї помилки однієї комісії. Він є діагностичним інструментом, що розкриває глибшу проблему: концептуальна відстань між національним кримінальним правом і логікою МКС не є подоланою навіть там, де є очевидний рух у правильному напрямку. Ця відстань вимірюється не знаннями, а категоріальним апаратом - і саме тому вона є найменш видимою і найбільш значущою.

Визнати TCL повноцінним «відсутнім третім», переосмислити суб'єктність у ICL і побудувати системну взаємодію між трьома режимами - це не теоретична програма для академічних конференцій. Це умова того, щоб міжнародне кримінальне правосуддя залишалося релевантним до реальності, яку воно претендує регулювати.

Список використаних джерел:

1. Туляков В. О. Відповідальність колективних суб'єктів у кримінальному праві в контексті розвитку // Право України : юрид. журн. 2025. № 11. С. 129–151. DOI: 10.33498/louu-2025-11-129. URI: <https://hdl.handle.net/11300/31659>.
2. Rome Statute of the International Criminal Court. UN, 1998. Articles 7, 8, 8bis, 17. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>.
3. Caeiro P. The relationship between European and international criminal law (and the absent (?) third). In: Research Handbook on EU Criminal Law / ed.

by V. Mitsilegas. Edward Elgar, 2024. Chapter 25. ORCID: 0000-0002-8899-7399.

4. Werle G., Jeßberger F. Principles of International Criminal Law. - 4th ed. - Oxford : Oxford University Press, 2020. 720 p.

5. Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Palermo Protocol). - UN, 2000. - URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>.

6. Mitsilegas V. (Ed.). Research Handbook on EU Criminal Law. - Edward Elgar, 2024.

7. Tuliakov V. Transnational criminal law, sovereignty and international justice: Harmonization challenges and policy evolution // International Annals of Criminology. 2025. Vol. 63, № 2. P. 383–405. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-annals-of-criminology>.

Хабло Оксана Юрїївна,

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Процесуальні строки є однією із ключових гарантій прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Вони практично «пронизують» усе кримінальне судочинство, обмежуючи дії або бездіяльність учасників кримінального провадження певним періодом часу, що робить кримінальний процес динамічним та прогнозованим.

Строки досудового розслідування визначені у ст. 219 КПК України, де вони диференціюються залежно від виду кримінального правопорушення та тяжкості злочину. Так, відповідно до частини першої вказаної норми строк досудового розслідування обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [1]. Втім, як вірно зауважують науковці, «існування норми як семіотичної конструкції та існування в діяльності як її засобу – це дві великі різниці; мабуть, не дарма в американській соціологічній юриспруденції стверджується: право в книжках – це не право в дії» [2, с. 39].

Ця теза підтверджується проблемами правозастосування щодо обчислення строків досудового розслідування, зокрема – щодо точності